

Odgovor na prikaz „Stipan Trogrlić, Mons. Božo Milanović, istarski svećenik (1890. – 1980.). Crkveno-vjersko i javno-političko djelovanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011., 330 str.“ Bojana Horvata, *Histria*, 2, 2012., 293-298

Nakon razmišljanja i pomnijivoga iščitavanja recenzije monografije *Mons. Božo Milanović, istarski svećenik (1890. – 1980.). Crkveno-vjersko i javno-političko djelovanje* Bojana Horvata (dalje: B. H.), objavljene u prethodnom broju *Histrije*, unatoč dilemama osvrnuti se na recenziju ili ne, odlučio sam, kao autor spomenute monografije, to ipak učiniti. Razlozi su dilemama dvostrukoga karaktera. S jedne je strane upitno kakva svrha osvrta koji će se, u najboljem slučaju, pojaviti godinu dana poslije recenzije, a s druge je strane u ovakvim situacijama uvijek prisutna opasnost iskliznuća od *ad rem* prema *ad hominem*, što nikako ne bih želio. Konzultirao sam se i s nekim kolegama koji su me upozorili da je to ne samo moje pravo, nego i dužnost, dakako, ako imam nekih argumenata. U svemu tome nije nevažan osjećaj poštovanja prema recenzentima, akademikima Franji Šanjeku i Josipu Bratuliću, s obzirom na to da su *volens – nolens* i oni u određenom smislu prozvani jer su kao recenzenti bili dužni ukazati na nemale propuste i površnosti na koje je upozorio B. H. Kako su neke interpretacije identične onima u doktorskoj disertaciji, onda se to odnosi i na mentora prof. dr. Ivu Goldsteina, kao i na članove povjerenstva akademika Petra Strčića i prof. dr. Marijana Maticku. Nije da nije bilo primjedbi, ali nijedan mi nije spočitnuo pisanje sa „striktno tradicionalnih crkveno-hrvatskih nacionalnih pozicija“, kao što čini B. H. Sigurno je jedno: nijednom se od spomenutih znanstvenika ne može pripisati pisanje s navedenih pozicija. Moram priznati da me citirani galimatijas podsjetio na neka vremena kada bi se to, a da se ne trepne okom, nazvalo „pisanjem s kleronacionalističkih pozicija“. Tu su još ocjene o mojoj površnosti i subjektivnosti pri analizi nekih pitanja vezanih za Milanovićevo djelovanje, pripadnost tradicionalnoj hrvatskoj historiografiji, nenavodenje izvora za neke tvrdnje. Da me je bilo tko na početku mojega znanstvenog rada na to upozorio, vjerojatno bih do sada to ispravio, kolikogod sam već u zrelim godinama krenuo u znanstvene vode, ili bih se okanio ćorava posla.

Pa krenimo redom. Na samom početku autor iznosi ocjenu o dugom očekivanju i konačnom pojavljivanju monografije. Nisam imao dojam nekakvoga očekivanja ni u narodu, ni u znanstvenim krugovima. Ne znam,

možda je to piscu recenzije trebalo za kasniju, istina ne eksplicite iznesenu, misao, kako obično duga očekivanja prate i velika razočaranja. U zaključku osvrta na prvo poglavlje B. H. otkriva „toplu vodu“, tj. autorovu subjektivnost, kao da svaki rad, ne samo u društveno-humanističkim znanostima, ne nosi pečat autora, njegov subjektivni pristup, kolikogod se on tog „tereta“ pokušao osloboditi. U intervjuu *Glasi Koncila (GK)* dr. sc. Vida Vukoja, znanstvena suradnica u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, o sve prisutnijem „mahanju“ kako je nešto znanost pa se o tome nema što raspravljati kaže da znanstvenike „vlastita istraživanja kao i istraživanja kolega uče da znanost kao ljudska djelatnost nikako nije nekim dekretom odvojena od pojma svjetonazora (...)“. E sad, to što sam naveo intervju u *GK* nekome može biti potvrda mojih uskih klerikalno-nacionalnih pogleda iz kojih onda izviru jednake takve historiografske interpretacije. Šalu na stranu, smatram da je osnovno pitanje prelazi li subjektivnost u slijepi subjektivizam koji u zadane ideološko-svjetonazorske (subjektivne) sheme trpa i činjenice i povijesni kontekst.

Stavljati u jednaku razinu „obrambeni“ nacionalnoprporodni rad Bože Milanovića – i kroz držanje vjeronauka u jednoj izrazito hrvatskoj sredini kao što je Pićan – s agresivnim nastupom talijanskih političkih elita koje će koristiti Crkvu i njezine institucije za ostvarenje svojih nadanja o civiliziranju amorfnih „slavenskih plemena“ meni je neshvatljivo, no možda je to posljedica subjektivnosti i slabe obaviještenosti. Problem i jest u tome što su hrvatski svećenici, uključujući i župnika Bersendu, znali talijanski jezik, dok je malo talijanskih znalo hrvatski ili slovenski kao, u mnogim župama, jezik većine njihovih vjernika. Ako se autor već poziva na Milanovića kad govori o nacionalnom „osjećaju“ župnika Bersende, bilo bi korektno spomenuti kako na istoj, 18. stranici svojih uspomena Milanović piše: „Talijanski su govorile samo neke obitelji u mjestu Pićan, dok su ostale obitelji u župi bile hrvatske“.

Moram priznati da nisam vagao, posebno ne apotekarskom vagom, retke koji se tiču Milanovićeva odnosa prema revolucionarnoj organizaciji TIGR i sudskom procesu Vladimiru Gortanu te one koji se tiču djelovanja te organizacije, odnosno njezine akcije kod Berma prigodom izbora 1929. godine. Uostalom, čitavo potpoglavlje „Milanović i revolucionarna organizacija TIGR“ obuhvaća tri (3) stranice (80–83). Na tako skučenom prostoru zahtijevati matematičku izbalansiranost, čini mi se traženjem dlake u jajetu.

O potpoglavlju trećega poglavlja „Milanović i hrvatsko-slovenska granica“ recenzent piše da je „već od početnih redaka ovoga poglavlja prisutna autorova subjektivnost i površna analiza“. I zamislite, u govoru o Milanovićevoj obrani hrvatske granice u Istri zaboravljam da su i Slovenci imali tu svoje interese, preciznije da je južno od Dragonje djelovao slovenski nacionalni pokret. Ma nemojte mi reći! Pa do sukoba oko granica i dolazi zbog različitih interesa, različitih propaganda te konačno različitih viđenja i dokaza kuda bi trebala prolaziti granična crta. Milanović se u svojim povijesnim, jezičnim i etničkim argumentima poziva na autoritet znanstvenika Nikole Žica, Josipa Ribarića, Tone Peruška. Ne razumijem što bi za poslijeratno određivanje granice značila konstatacija kako u Istri nije postojala „povijesna hrvatsko-slovenska granica“. Upravo zato što nije postojala trebalo ju je odrediti. Zar ponuda Janka Kralja Boži Milanoviću u Rimu 1944. da izjavi kako bi Istra trebala pripasti Sloveniji jasno ne govori o i te kakvom slovenskom interesu za Istru. Na slovenskoj strani je uz taj maksimalistički program (čitava Istra) postojao i onaj „umjereniji“ (barem do Mirne). Temeljni problem nije, smatram, postojanje ili nepostojanje granice nego kriteriji pri određivanju granice ili, preciznije, argumenti hrvatske, odnosno slovenske strane. Kako je riječ o Milanovićevoj borbi i dokazivanju opravdanosti hrvatskih zahtjeva, nisam smatrao neophodnim iznositi slovenske protuargumente. One koji su se južno od Dragonje izjasnili Slovincima nigdje ne nazivam „običnim, siromašnim i polupismenim svijetom“ (istrgnut citat). Čitava rečenica glasi: „Među običnim, siromašnim i polupismenim svijetom, u situaciji prevladavajućih romantičnih predodžbi o slavenskoj uzajamnosti iz 19. stoljeća ciljano ukazivanje, sa slovenske strane, na određene prednosti priključenja Sloveniji: bolji standard, isticanje kako u Sloveniji tada nije bila izvršena mobilizacija, zamamno je djelovalo“ (160). To što nema nikakvog zemljovida koji bi olakšao snalaženje u hrvatsko-slovenskim poslijeratnim graničnim prijevora, ne smatram svojom krivicom. Tim više što sam, koliko se sjećam, ponudio Milanovićevom rukom crtanu granicu. Urednik je nije uvrstio, pretpostavljam, zbog slabe razlučivosti.

Ne stoji ni upozorenje kako ne navodim izvore za neke tvrdnje. Istina je da nema izvora koji bi potvrdio postojanje slovenskih „putujućih emisara“ punih obećanja stanovnicima graničnih sela ako se izjasne kao Slovenci. Međutim na str. 160 govori se o slovenskoj propagandi, a u bilješci 172. na istoj stranici odakle je preuzeta ta informacija. Tvrdnja o strahu hrvatskoga

stanovništva da se izjasne Hrvatima popraćena je bilješkom koja ukazuje odakle je preuzeta (str. 163, bilj. 179). Točno je da nigdje ne navodim popis stanovništva koji bi potkrijepio tvrdnju o slavenskoj većini u Julijskoj krajini. Svećenici Savezničkoj komisiji nisu predložili *Cadastre national de l'Istrie*, s kojim je ona bila upoznata, a koji govori o slavenskoj većini u Istri, ali su im podastri popis župa i kapelanija u Istri prema nacionalnom sastavu, a on jednako potvrđuje brojčanu prevlast Hrvata i Slovenaca (str. 125, bilj. 57).

O opravdanosti ili neopravdanosti uporabe termina „talijanizirani Hrvat“ može se raspravljati, ali da bi sintagma bila uvredljiva za koga (nije teško pretpostaviti za koga) nisam znao. Ako je tome tako, ispričavam se svima koji je tako doživljavaju. Ipak to ne niječe uvjerenje talijanskih političkih i intelektualnih elita da će proces talijanizacije ići prirodno. Sjetimo se poznate izreke B. Benussija: „Per essi italianizzarsi significava civilizzarsi – Za njih (Slavene) talijanizirati se znači civilizirati se.“ A kad se to nije ostvarilo „prirodnim putem“, onda su upotrebljavana druga prisilna sredstva. To su Tomizzini Kozlovići, Juriševići, Jugovci, koje ni govori i propovijedi njihova župnika da pripadaju hrvatskom kulturno-nacionalnom krugu nisu uvjerali u to. Stjecajem povijesnih (ne)prilika priklonili su se talijanskom nacionalnom krugu. Ista je stvar i s karakterom talijanske vlasti u Istri u međuratnom razdoblju. Ona je u svijesti istarskoga hrvatskog čovjeka bila okupacijska, uspostavljena ulaskom talijanske vojne sile u Istru na temelju tajnoga Londonskog ugovora. To što su učinci te okupacije formalno priznati Rapalskim ugovorom, nije promijenilo njezinu suštinu. Taj joj ugovor nije dao ni legalitet ni legitimitet.

U nastojanju da uspostavi simetriju započetu u prvom poglavlju izjednačavanjem držanja hrvatskoga i talijanskoga vjeronauka kao sredstava nacionalno-političke propagande, B. H. mi imputira dvostruka mjerila kad je riječ o talijanizaciji u koparskom sjemeništu i slavenizaciji u Milanovićevu pazinskom sjemeništu. Pri tome zaboravlja jednu „sitnicu“: u koparskom sjemeništu većinu su činili Hrvati i Slovenci, a u pazinskom nije bilo ni jednoga Talijana.

I „šećer na kraju“. Čitatelj je, navodi B. H., zakinut za Milanovićev odnos prema *fojbama* i *egzodusu*, dvama „vjerojatno najdramatičnijim događajima novije istarske povijesti“. Istina je da nigdje ne spominjem taj odnos iz jednostavnoga razloga što ga u dokumentima nisam našao. Podsjetilo me to na jednu zgodnu priču vezanu uz dolazak vladike u neko pravoslavno

selo. Kako je drevni običaj bio da dolazak vladike poprati zvonjava crkvenih zvona, pratnja je ostala iznenađena zašto se tako nije postupilo i ovom prigodom. Na red su odmah pozvali protu, pitajući ga za razloge. Ovaj, sav zbunjen, jedva je promućao: „Ima više razlozi“. Kad su mu srdito rekli neka navede neke, odgovorio je: „Prvi je taj što nema zvona“, na što ga je netko prekinuo: „Dosta, ne trebaju drugi razlozi“.

Apsolutno se slažem s B. H. da je autor „dao samo djelomičnu sliku djelovanja Bože Milanovića“. Ni u snu nisam pomislio da je to cjelovita i konačna slika i istina o ovom znamenitom Istraninu. Bilo bi to preuzetno. Što se pak tiče novih, drugačijih interpretacija nekih Milanovićevih poteza, posebno onih poslije rata, pa tko bi normalan imao nešto protiv toga. Kamo sreće da se to dogodi. Samo bez ideoloških predznaka i predrasuda, bez animoziteta i diskvalifikacija onih koji u povijesti „traže grimiznu nit“, da se poslužim davno upotrijebljenim izrazom uglednoga teologa prof. Špira Marasovića. Vjerujem kako vrijeme ideologija prolazi, a dolazi vrijeme istine. A istina će nas osloboditi, već davno napomenu Isus iz Nazareta.

Stipan Trogrlić